

УДК 94 (477) (092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.5>

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: X-5320-2018

Святослав ЖУРАВЛЬОВ

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу джерелознавства нової історії України, Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського Національної академії наук України, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна, індекс 01001 (zuravlovsvatoslav27@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7875-4038>

Богдан ШТОМА

аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (b.shtoma@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2923-9183>

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В., Журавльов, С., & Штома, Б. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського теологічного та медичного факультетів Львівського університету: спроба реконструкції. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 14(56), 44–51, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.5>

СТУДЕНТСЬКА АУДИТОРІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТЕОЛОГІЧНОГО ТА МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТІВ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ¹

Анотація. Мета дослідження полягає у з'ясуванні кількісних параметрів, етнічного складу і дидактичних пріоритетів студентської аудиторії М. Грушевського теологічного і медичного факультетів на підставі деканатських каталогів. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. **Наукова новизна** статті полягає у спробі комплексного аналізу студентської аудиторії М. Грушевського на теологічному і медичному факультетах. **Висновки.** Відзначено, що саме завдяки деканатським каталогам ми змогли з'ясувати відмінність студентських аудиторій М. Грушевського між факультетами, в навчальних планах яких загальноосвітній і культурологічний складники були домінуючими (філософський і правничий), і факультетами, де виразно переважала спеціальна фахова підготовка. В другому випадку йдеться про теологічний і медичний факультети, які, попри виразну фахову відмінність, об'єднувало домінування вузькоспеціальних предметів. Наслідком такої специфіки була практична відсутність у навчальних зацікавленнях молоді цих факультетів так званих загальноосвітніх курсів, втім й історії України, який читав М. Грушевський. Можемо зробити аргументований висновок, що для поодиноких студентів теологічного і медичного факультетів запис на виклади українського професора був глибоко усвідомленим світоглядним вибором. Про це свідчить і те, що такі студенти нерідко надавали перевагу спеціальним курсам перед загальноісторичними. А в поодиноких випадках спілкування з М. Грушевським взагалі мало наслідком кардинальну зміну професійних планів і перекваліфікацію на історика. Таким чином, деканатські студентські каталоги вкотре довели свою евристичну цінність для з'ясування багатьох проблем щодо яких тривалий час домінували історіографічні стереотипи.

Ключові слова: Львівський університет, М. Грушевський, теологічний і медичний факультети, національний склад, дидактичні переваги.

¹ Дослідження здійснено за підтримки гранту Канадського інституту українських студій (з Вічного фонду Стефана та Ольги Павлюків).

Vitalii TELVAK

Doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: X-5320-2018

Sviatoslav ZHURAVLOV

PhD in History, Junior Researcher at the Department of Source Studies of Modern History of Ukraine, Mykhailo Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Triochsviatytska str., Kyiv, Ukraine, postal code 01001 (zuravlovsvatoslav27@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7875-4038>

Bohdan SHTOMA

Postgraduate Student at the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (b.shtoma@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2923-9183>

To cite this article: Telvak, V., Zhuravlov, S., & Shtoma, B. (2023). Studentska audytoriiia Mykhaila Hrushevskoho teolohichnoho ta medychnoho fakultetiv Lvivskoho universytetu: sproba rekonstruktsii [The student auditorium of Mykhailo Hrushevsky at theological and medical faculties of Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 14(56), 44–51, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.5> [in Ukrainian].

**THE STUDENT AUDITORIUM OF MYKHAILO HRUSHEVSKY
AT THEOLOGICAL AND MEDICAL FACULTIES OF LVIV UNIVERSITY:
AN ATTEMPT AT RECONSTRUCTION**

Summary. *The purpose of the research is to find out the quantitative parameters, ethnic composition and didactic priorities of the student audience of M. Hrushevsky at theological and medical faculties on the basis of the faculty's catalogues. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method, based on the principles of objectivity and historicism. The scientific novelty of the article consists in an attempt to comprehensively analyze the student audience of M. Hrushevsky at the theological and medical faculties. Conclusions.* Thanks to the analysis of the department's catalogues, we were able to find out the difference between M. Hrushevsky's curricula for faculties with general education and cultural components (philosophical and legal) and faculties where special professional training clearly prevailed. In the second case, we are talking about the theological and medical faculties, which, despite their distinct professional distinction, were united by the dominance of highly specialized subjects. The consequence of such specificity was the practical absence of the so-called general education courses, including the history of Ukraine, which M. Hrushevsky read, in the educational interests of the youth of these faculties. We can make a reasoned conclusion that for individual students of the theological and medical faculties, enrolling in the Ukrainian professor's lectures was a deeply conscious worldview choice. This is evidenced by the fact that such students often preferred special courses to general historical courses. And in isolated cases, communication with M. Hrushevsky generally resulted in a radical change of professional plans and retraining as a historian. Thus, the department's student catalogues once again proved their heuristic value for elucidating many issues that have long been dominated by historiographical stereotypes.

Key words: Lviv University, M. Hrushevsky, theological and medical faculties, national composition, didactic preferences.

Постановка проблеми. Проведена нами на підставі студентських каталогів Львівського університету реконструкція молодіжної аудиторії Михайла Грушевського двох найбільших

факультетів – правничого (Тельвак, Лазурко, Журавльов, 2023) та філософського (Тельвак, Журавльов, Владига, 2023) переконливо продемонструвала надуманість багатьох сформованих в історіографії стереотипів стосовно науково-педагогічної праці автора «Історії України-Руси» протягом львівського двадцятиліття його життя і діяльності. Першочергово йдеться про фреквенцію дидактичних пропозицій М. Грушевського серед молодіжної аудиторії головної вищої школи королівства Галичини та Лодомерії. Продовжуючи цю роботу з реконструкції студентської аудиторії М. Грушевського, нижче спробуємо з'ясувати згадану проблему щодо решти двох факультетів Львівського університету – теологічного і медичного. Це були структурні підрозділи з найменшою кількістю студентів.

Відтворення молодіжної аудиторії М. Грушевського теологічного і медичного факультетів є важливим з багатьох причин. Насамперед це уможливить остаточно зрозуміти специфіку викладацької праці автора «Історії України-Руси», а отже, з'ясувати фреквенцію його викладів. Йдеться про те, що теологи та медики мали особливості формування їхнього навчального плану. У першому випадку це зумовлювалося заборонаю на вільне відвідування світських курсів. У другому – зрозумілою перевагою природничих і вузькофахових предметів. Тож курси М. Грушевського на цих факультетах не тільки були поза основною навчальною програмою й колом професійних інтересів, але й у випадку теологів студенти мали отримувати спеціальний дозвіл. Все це вносило чимало особливостей у формування студентської аудиторії М. Грушевського на теологічному і медичному факультетах, які ми розглянемо нижче.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні кількісних параметрів, етнічного складу й дидактичних пріоритетів студентської аудиторії М. Грушевського теологічного і медичного факультетів на підставі деканатських каталогів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-педагогічна діяльність М. Грушевського протягом галицької доби є популярним сюжетом у різнопланових студіях, присвячених минулому Львівського університету. Також нерідко про неї згадується під час дослідження напружених українсько-польських взаємин у Східній Галичині на зламі XIX–XX ст. Наприклад, ми чималою мірою поінформовані про непорозуміння (Тельвак, 2017; Тельвак, 2018) та співпрацю (Тельвак, Педич, 2015) автора «Історії України-Руси» з польськими колегами. Поряд із цим ми дещо знаємо про педагогічну працю вченого (Тельвак, 2016), особливо про специфіку плекання ним наукової зміни у галицькій історіографічній школі (Тельвак, Педич, 2016). Також, як щойно згадувалося, на сьогодні відтворено склад, динаміку й етнічну специфіку молодіжної аудиторії М. Грушевського правничого (Тельвак, Лазурко, Журавльов, 2023) та філософського (Тельвак, Журавльов, Владига, 2023) факультетів Львівського університету. Разом із тим ми надалі нічого не знаємо про студентську аудиторію автора «Історії України-Руси» на теологічному і медичному факультетах Львівського університету. Серед іншого, це унеможлиблює реконструювати загальноуніверситетську аудиторію М. Грушевського. Цим і зумовлено актуальність вибраної нами проблеми.

Виклад основного матеріалу. Першочергово стисло охарактеризуємо головне джерело, на якому ми здійснювали наші підрахунки студентів М. Грушевського. Йдеться про деканатські каталоги студентів, які формувалися щорічно і посеместрово та містили власноруч заповнену студентами різнопланову інформацію. При цьому її структура варіювалася – в каталогах до зимового півріччя 1908–1909 навчального року включно наводилися прізвище й ім'я, віровизнання, національність, дата та місце народження студента, його адреса проживання у Львові, ім'я та фах батька чи опікуна, відвідані курси. Після цього часу для кожного студента були введені «Записні картки для використання деканату», в яких вказувалися прізвище й ім'я, віровизнання, рідна мова, дата та місце народження студента, його громадянство, адреса проживання, ім'я та фах батька чи опікуна, попереднє місце навчання, статус як військовозобов'язаного, факт призначення стипендії, відвідані курси (Тельвак, Журавльов, Владига, 2023, с. 88–89).

Серед цієї розлогої інформації нас цікавили відвідані студентами курси М. Грушевського та їхнє етнічне походження. При цьому відзначимо, що визначення етнічного походження

студентів у деяких випадках є проблематичним. Йдеться про те, що починаючи від зимового семестру 1909/1910 н. р. у деканатських каталогах перестали вказувати цю інформацію, наводячи замість неї дані про рідну мову студентів. Прикметно, що сам М. Грушевський підносив відверту маніпулятивність такої зміни. На його переконання, її причиною було небажання польської адміністрації навчального закладу визнавати факт дедалі соліднішої чисельності у Львівському університеті українців і євреїв. З цього приводу у публіцистичній статті «Із польсько-українських стосунків Галичини» український професор писав: «Тепер кількість студентів-русинів Львівського університету сягає тисячі чи й більше: точних цифр не можемо подати, оскільки з 1906 р. рубрику національності взагалі вилучили зі звітів Львівського університету. Очевидно, ця статистика національностей стає декому незручною» (Грушевський, 1905, с. 27). Таким чином, у випадку групи деканатських каталогів без зазначення етнічного походження студентів ми встановлювали його за наведеною ними інформацією про рідну мову. Інакшою наша реконструктивна логіка була у випадку студентів, котрі сповідували юдаїзм і нерідко називали рідною мовою польську чи подекуди українську. В цьому випадку ми визначали етнічне походження за віросповідним критерієм.

На початку статті ми згадували, що особливість першого з досліджуваних нами теологічного факультету полягала в тому, що його вихованці не могли вільно відвідувати позафакультетські курси, адже для цього їм був потрібен спеціальний дозвіл представників духовної влади. Тож одразу після приїзду молодого професора до Львова майбутні панотці звернулися до нього з проханням про заступництво у ректора та митрополита у справі про вільне відвідування історичних курсів. Про це ми дізнаємося з листа М. Грушевського до вже згаданого О. Барвінського. На початку жовтня 1894 р. історик інформував колегу: «Виклади йдуть, слухачів небагато (регулярних 15–20), але ходять. Теологам не дозволено й досі, переказувано, що хтять мене просити, аби попросив за їх ректора, або митрополита, але я з тим задержуюся до Вашого приїзду» (Тельвак, Дядюк, 2018, с. 64). Звісно, М. Грушевський та О. Барвінський розуміли важливість того, щоб курс рідної історії посів належне місце у підготовці народних проповідників. Тож, як пише у «Споминах» О. Барвінський, уже під кінець жовтня 1894 р. такий дозвіл було дано і на викладах українського історика з'явилися майбутні душпастирі (Тельвак, Педич, 2016, с. 57).

Стосовно проблеми фреквенції предметів М. Грушевського в діаспорному грушевськознавстві домінувало сформоване мемуарами уявлення про чималу популярність серед студентів-теологів викладів українського професора (Тельвак, Сабінський, 2022). На жаль, ми не можемо його верифікувати, адже до нашого часу не дійшли деканатські каталоги теологічного факультету за тривалий сорокарічний період 1866–1906 рр. Відзначимо, що частково втрати цих каталогів зможуть компенсувати абсолюторії – свідоцтва про закінчення університету, а також поодинокі збережені каталоги студентських груп, які уклалися для кожного окремого предмета самим викладачем. Примірники останнього виду документів університетського справочництва відклалися в архівних колекціях М. Грушевського у Львові та Києві.

Натомість каталоги пізнішого часу виразно демонструють епізодичність відвідування майбутніми священниками курсів М. Грушевського. Так, у 1906–1907 навчальному році він мав трьох студентів, в 1907–1908 – лише одного, в 1908–1909 – жодного, в 1909–1910 – двох, протягом 1910–1913 – знову по одному студенту в році, в 1913–1914 р. – двох. Загалом, протягом 1906–1914 рр. він мав лише сім слухачів, які десять разів вибирали запропоновані ним курси. Це в десятки разів менше, ніж було студентів М. Грушевського на філософському та правничому факультетах. Також це мізерна кількість стосовно загальної маси студентів-теологів у тому чи іншому навчальному році. Так, у 1906–1907 навчальному році на теологічному факультеті навчалася 456 студентів, з них лише 3 (тобто 0,65%) вибирали курси М. Грушевського. Нам наразі складно пояснити таку незначну фреквенцію, особливо якщо взяти до уваги згаданий вище історіографічний стереотип про популярність М. Грушевського серед студентів-теологів. Вочевидь, згадана проблема потребує спеціального з'ясування в контексті загальної історії теологічного факультету.

Тепер охарактеризуємо дидактичні преференції студентів-теологів. Здебільшого вони вибирали предмет «Вибрані питання з історії Східної Європи». Цей великий лекційний курс М. Грушевський читав з огляду на наукову спеціалізацію своєї кафедри – всесвітня історія. Як нам відомо з тогочасного листування вченого, на початку професорської кар'єри він вважав за обтяжливе викладати такий предмет, адже хотів сфокусуватися виключно на викладанні історії України. Натомість, як показала педагогічна практика визначного історика і про це свідчить деканатський каталог, саме завдяки цьому курсу у викладацьку орбіту М. Грушевського зазвичай і потрапляли студенти, що вибрали спеціалізацією неісторичні дисципліни, а також молодь інших національностей. Тому слід погодитися зі Святославом Пахолківим, що сприйняте спершу М. Грушевським за обтяжливий обов'язок викладання окремого курсу східноєвропейського минулого, із часом виявило себе як справжній шанс для української історичної науки (Пахолків, 2014, с. 279). Крім згаданого загального курсу, студенти-теологи вибирали спецкурси «Україна в середині XVII віку» та «Українська козащина в XVI віці», які насамперед адресувалися студентам філософського факультету. Говорячи про гендерні й етнічні особливості молодіжної аудиторії М. Грушевського відзначимо, що з огляду на специфіку факультету, всі його студенти-теологи були українцями та чоловіками.

Медичний факультет був до певної міри ровесником кар'єри Грушевського-професора, адже постав у рік приїзду вченого до Галичини в 1894 р. Цей факультет був найменш чисельним серед усіх структурних одиниць Львівського університету, що зрозуміло з огляду на складність отримуваного студентами фаху. З цієї ж причини на цьому факультеті було найменше зацікавлених викладами М. Грушевського молодих людей. Про це ми можемо сказати впевнено, адже, на відміну від теологічного, стосовно медичного факультету збереглися деканатські студентські каталоги за всі навчальні роки.

Деканатські каталоги свідчать, що за двадцять років педагогічної кар'єри М. Грушевського студенти-медики були присутні на його заняттях тільки протягом чотирьох навчальних років. Прикметно, що такими були три перші роки перебування у Львові, що пояснюється чималим медійним розголосом факту переїзду київського вихованця до Галичини. Тож у 1894–1895 навчальному році він мав трьох студентів, а в 1895–1896 та 1897–1898 рр. – лише по одному. Один студент записався на курс М. Грушевського у 1912–1913 навчальному році. Таким чином, до українського історика протягом двадцяти років записалося лише чотири студенти, які сім разів вибирали його курси. Говорячи про етнічний склад цієї групи, відзначимо, що серед них троє були українського, а один – єврейського походження. Кількісна скромність студентської аудиторії М. Грушевського медичного факультету пояснюється складністю вибраного ними фаху, коли на опанування предметів загальнокультурного спрямування банально не вистачало мотивації і часу.

Своєрідною була ситуація з вибором студентами-медиками запропонованих М. Грушевським навчальних курсів. Лише один раз вони вибирали загальнофакультетський предмет «Вибрані питання з історії Східної Європи». Решта ж вибраних предметів були спеціальними і адресувалися насамперед вихованцям філософського факультету. Тож тричі студенти вибирали «Курс історії Руси», двічі – спецкурс «Великий Новгород» та один раз навіть науковий семінар українського професора «Історичні вправи». Як відомо, цей предмет був визначальним для фахового зростання істориків і становив методичну підвалину у формуванні львівської історичної школи (Тельвак, 2016). Зауважену особливість дидактичних преференцій цих поодиноких студентів-медиків можемо пояснити їхньою чималою зацікавленістю українським минулим і солідним обсягом історичних знань, здобутих у гімназії або шляхом самоосвіти. Тож ці молоді люди мали необхідну підготовку для вивчення запропонованих М. Грушевським спеціальних предметів.

Загальну статистику записів на курси М. Грушевського студентів-теологів і медиків за роками подаємо нижче (табл. 1).

Таблиця 1

**Кількість записів студентів-теологів і медиків Львівського університету
на запропоновані М. Грушевським курси**

Навчальні роки	1894–1895	1895–1896	1896–1897	1897–1898	1898–1899	1899–1900	1900–1901	1901–1902	1902–1903	1903–1904	1904–1905	1905–1906	1906–1907	1907–1908	1908–1909	1909–1910	1910–1911	1911–1912	1912–1913	1913–1914
Теологічний факультет	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	1	0	2	1	1	1	4
Медичний факультет	3	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Загальна кількість записів за навчальний рік	3	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	2	1	1	2	4

Поряд із кількісними параметрами студентської аудиторії М. Грушевського не менш важливими є її «якісні» характеристики. Серед студентів-теологів і медиків українського професора були доволі помітні культурно-наукові та громадські діячі. Для прикладу згадаємо ім'я Миколи Чубатого – видатного історика української церкви і права, публіциста і педагога, дійсного члена НТШ, а також засновника і першого очільника НТШ в Америці. Зі значною долею вірогідності можемо припустити, що не в останню чергу під впливом викладів М. Грушевського М. Чубатий відмовився від душпастирських кар'єрних планів і став визначним адептом Клію (Тельвак, Педич, 2016, с. 54–83). Іншим прикладом може бути постать Григорія Гарматія (1872–1930) – знаного українського лікаря й авторитетного громадського діяча. Він походив зі знаної галицької інтелігентської родини, його батько був послом до Райхстагу Австро-Угорської імперії. Г. Гарматій працював лікарем у Космачі (Гуцульщина), а потім у Теребовлі (1898–1928 рр.). Був співзасновником Українського лікарського товариства у Львові (1910 р.) і діяльним співробітником НТШ. Заснував філії багатьох українських товариств у Теребовлі (Арсенич, 2004).

Висновки. У підсумку відзначимо, що саме завдяки деканатським каталогам ми змогли з'ясувати відмінність студентських аудиторій М. Грушевського між факультетами, в навчальних планах яких загальноосвітній і культурологічний складники були домінуючими (філософський і правничий), і факультетами, де виразно переважала спеціальна фахова підготовка. В другому випадку йдеться про теологічний і медичний факультети, які, попри виразну фахову відмінність, об'єднувало домінування вузькоспеціальних предметів. Наслідком такої специфіки була практична відсутність у навчальних зацікавленнях молоді цих факультетів так званих загальноосвітніх курсів, втім й історії України, який читав М. Грушевський. Щоправда, стосовно теологічного факультету такий наш висновок ґрунтується лише на матеріалах каталогів 1907–1914 рр., оскільки більш ранні не дійшли до нашого часу. Втім можемо зробити аргументований висновок, що для поодиноких студентів теологічного і медичного факультетів запис на виклади українського професора був глибоко усвідомленим світоглядним вибором. Про це свідчить і те, що такі студенти нерідко надавали перевагу спеціальним курсам перед загальноісторичними. А в поодиноких випадках (наприклад, М. Чубатий) спілкування з М. Грушевським взагалі мало наслідком кардинальну зміну професійних планів і перекваліфікацію на історика. Таким чином, деканатські студентські каталоги вкотре довели свою евристичну цінність для з'ясування багатьох проблем щодо яких тривалий час домінували історіографічні стереотипи.

Джерела та література

- Арсенич, П.** (2004). Гарматій Григорій Васильович. Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. Тернопіль, 1, 338.
- Грушевський, М.** (1905). К польско-украинским отношениям в Галиции. Київ.
- Пахолків, С.** (2014). Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів : ЛА «Піраміда».
- Тельвак, В., Педич, В.** (2015). Михайло Грушевський та польська професорська корпорація Львівського університету: між співпрацею та конфліктами. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія*. Львів : ПАІС, 62–70.
- Тельвак, В., Педич, В.** (2016). Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів : Світ.
- Тельвак, В.** (2016). «Історичні вправи» Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія, 19/20*, 313–322.
- Тельвак, В.** (2017). Михайло Грушевський та польсько-український конфлікт у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Східноєвропейський історичний вісник, 4*, 28–35.
- Тельвак, В.** (2018). Михайло Грушевський та боротьба за українські кафедри Львівського університету. *Східноєвропейський історичний вісник, спеціальний випуск, 3*, 156–162.
- Тельвак, В.В., Журавльов, С.А. & Владига, О.М.** (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського філософського факультету Львівського університету: склад та динаміка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 11/53*, 86–101.
- Тельвак, В., Дядюк, М.** (2018) (упоряд.). Листування Михайла Грушевського. Т. 7: Листування Михайла Грушевського з Олександром Барвінським. Львів; Київ; Нью-Йорк; Острог.
- Тельвак, В., Лазурко, Л. & Журавльов, С.** (2023). Студенти Михайла Грушевського правничого факультету Львівського університету (за деканатським каталогом). *Актуальні питання гуманітарних наук, 61, 3*, 10–15.
- Тельвак, В., Сабінський, М.** (2022). «Бої за Грушевського»: доба Української революції в дискусіях діаспорних інтелектуалів повоєнного двадцятиліття. *Eminak, 1 (37)*, 100–109.

References

- Arsenyuk, P.** (2004). Harmatii Hryhorii Vasylovych. *Ternopil'skyi entsyklopedychnyi slovnyk: u 4 t.* Ternopil, 1, 338 [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1905). K polsko-ukrainskym otnosheniyam v Halytsyy [To Polish-Ukrainian relations in Galicia]. Kyiv [in Russian].
- Pakholkiv, S.** (2014). *Ukrainska intelihentsiia u Habsburzkii Halychyni: osvichena verstva y emansypatsiia natsii [The Ukrainian intelligentsia in Habsburg Galicia: the educated class and the emancipation of the nation]*. Lviv: LA «Piramida» [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2016). “Istorychni vpravy” Mykhaila Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti: spoba rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevskiy's “Historical Exercises” at Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk. Nova seriia – Ukrainian archeographic yearbook. New series, 19/20*, 313–322 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2017). Mykhailo Hrushevskiy ta polsko-ukrainskyi konflikt u Lvivskomu universyteti: spoba rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevskiy and the Polish-Ukrainian conflict at Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Shhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin, 4*, 28–35 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2018). Mykhailo Hrushevskiy ta borotba za ukrainski kafedry Lvivskoho universytetu [Mykhailo Hrushevskiy and the struggle for Ukrainian departments of Lviv University]. *Shhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin, spetsialnyi vypusk, 3*, 156–162 [in Ukrainian].
- Telvak, V.V., Zhuravlov, S.A. & Vladyga, O.M.** (2023). Studentska audytoriiia Mykhaila Hrushevskoho filosofskoho fakultetu Lvivskoho universytetu: sklad, dynamika, vnesok v kulturu [Student audience of Mykhailo Hrushevskiy faculty of philosophy of Lviv university: composition and dynamics]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 11/53*, 86–101 [in Ukrainian].
- Telvak, V., Diadiuk, M.** (2018) (uporiad.). *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho. T. 7: Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho z Oleksandrom Barvinskym [Correspondence of Mykhailo Hrushevskiy. T. 7: Cor-*

respondence of Mykhailo Hrushevskiy with Oleksandr Barvinskyi]. Lviv; Kyiv; Niu-York; Ostroh [in Ukrainian].

Telvak, V., Lazurko, L., & Zhuravlov, S. (2023). Students of Mykhailo Hrushevskoho pravnychoho fakultetu Lvivskoho universytetu (za dekanatskym kataloghom) [Students of Mykhailo Hrushevsky at the Faculty of Law of Lviv University (according to the dean's catalog)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical Issues in the Humanities*, 61, 3, 10–15 [in Ukrainian].

Telvak, V., Pedych, V. (2015). Mykhailo Hrushevskiy ta polska profesorska korporatsiia Lvivskoho universytetu: mizh spivpratseiu ta konfliktyamy [Mykhailo Hrushevskiy and the Polish professorial corporation of Lviv University: between cooperation and conflicts]. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia – History and historians at Lviv University: traditions and modernity (to the 75th anniversary of the history faculty): collective monograph*. Lviv: PAIS, 62–70 [in Ukrainian].

Telvak, V., Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho [Lviv historical school of Mykhailo Hrushevsky]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].

Telvak, V., Sabinskyi, M. (2022). «Boi za Hrushevskoho»: doba Ukrainskoi revoliutsii v dyskusiiakh diaspornykh intelektualiv povoiennoho dvadtsiatylittia [“Battles for Hrushevskyi”: the era of the Ukrainian revolution in the discussions of diaspora intellectuals of the post-war twenty years]. *Eminak – Eminak*, 1 (37), 100–109 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 19.08.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 20.09.2023 р.*